

Драгана Р. РАЈОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

БИБЛИЈСКИ МОТИВИ У НАРОДНИМ ЕПСКИМ ПЕСМАМА О НЕМАЊИЋИМА**

Апстракт: Тема овог рада су библијски мотиви у народним епским песмама о Немањићима. Светородна династија Немањића, у чије време Србија доживљава културни, економски, територијални и друштвени процват, оставила је неизбрисив траг у српском колективном памћењу. Народне епске песме о Немањићима представљају сведочанство о лепоти, снази и величанствености српских средњовековних владара, али не прећуткују њихове мане и слабости. Међу песмама се посебно истичу оне које чувају сећање на импозантне задужбине и богоугодна дела Немањића. Народне епске песме у које су уткани библијски мотиви уобличиле су народни поглед на свет. Кроз њих су поимане етичке категорије (добро и зло, правда и неправда, савест, стид, кривица, чежња за слободом...), док су се многе генерације упознале са *Библијом* посредством народних епских песама.

Утицај *Библије* на народну епску књижевност је толико снажан, да је без познавања библијских мотива и симбола немогуће разумети и протумачити ову врсту српске културне баштине.

Кључне речи: Библија, православље, библијски мотиви, Немањићи, народне епске песме.

УВОД

Библијски оквир српске народне поезије сведочи о потпуном прожимању српског националног идентитета са православном вером. Српско народно стваралаштво баштини мноштво библијских мотива. Бошко Сувајцић у огледу: „Библија и мотиви наше епске народне поезије“, сматра да библијска литература није на непосредан начин утицала на мотиве и формуле српске епске поезије и да би таква тврдња водила ка површном тумачењу наше народне књижевности (Сувајцић 1997: 183). Чињеница је да су народни ствараоци били неписмени и да нису имали додир са *Библијом*. Православна богослужења била су пут којим је библијска тематика долазила до народних стваралаца. Утицај библијских мотива на народно епско стваралаштво најочигледнији је у песмама преткосовског и косовског циклуса.

* Истраживач приправник, draganarajovic71@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

У Србији у доба Немањића дошло је до процвата српске културе и задужбинарства. „У XIII веку најважнија књижевна седишта средњовековне Србије, образовала су се у Хиландару, Студеници, Жичи, Милешеву и Пећи. Ту је извршено формирање рашке ортографије и писмености и створена су значајна дела главних књижевних родова тога доба – житија и службе“ (Благојевић 1989: 78). Томе је допринело установљење православних култова династије Немањића, као и најистакнутијих представника цркве. Улога зачетника у овом случају припада Сави Немањићу, али и његовом брату Стефану. Они су успоставили темеље књижевног стваралаштва у Србији чиме је утабан пут даљем развоју. Образовање и писменост младића и дечака у средњовековној Србији стицало се у школама у којима су предавали учитељи лаици. Међутим, главни образовни центри били су манастири. Бошко Сувајцић у научном раду „Још једном о светородној династији (епске песме о Немањићима)“, каже да је у доба владавине династије Немањића дошло до рађања и успона српске средњовековне државе, што је трајно забележено у усменом предању и народној епској поезији (Сувајцић 2019: 87). „Једна од најважнијих тема наше народне књижевности јесте подизање средњовековних цркава и манастира“, наводи он (Исто).

УТИЦАЈ БИБЛИЈСКОГ ТЕКСТА НА НАРОДНЕ ЕПСКЕ ПЕСМЕ О НЕМАЊИЋИМА

Православно хришћанство није имало непосредан утицај на одабир религиозних тема у српском усменом стваралаштву; оно је формирало духовни профил нације који се претакао у епски доживљај света.

„Чиниоци који се налазе на *међи сѡлашњег и унуѡарњег*, а које можемо назвати *асоцијативним*, делују на слушаоце путем естетске истоветности, на којој почива цела народна књижевност. Од њих зависи *радоси ѡреѡзнавања*, те се и средњовековни и песник и хагиограф морају ослонити на већ постојеће, наслеђене слике-мотиве, који су слушаоцима блиски које они препознају, и који припадају општем фонду њиховог заједничког усменог знања, будући у њима читав један свет у коме се, по одређеним правилима, емоционални утисци претварају у симболичке“ (Милошевић-Ђорђевић 2011: 8).

Прва и друга Божија заповест: „Љуби Господа Бога својега свијем срцем својим, и свом душом својом, и свом мисли својом“ (Мт 22, 37) и „Љуби ближњега својега као самога себе“ (3 Мој 19, 18), у себи садрже све заповести које је Бог открио Мојсију. У епској народној поезији, испуњавање ових заповести огледа се и у подизању задужбина. Задужбинари су цркве и манастире градили прослављајући име Господње, истовремено бринући о потребама ближњих. Задужбинарство у Србији доживљава процват од доба Светога Симеона Немање и Светог Саве, као и осталих Немањића.

Мотив љубави према Богу и ближњима, оличен у задужбинарству, присутан је у песмама „Свети Саво“ и „Опет Свети Саво“. Прву песму Вук је забележио од следеће Степаније, док је другу забележио од Филипа Вишњића, који је знао за многе манастире широм српских земаља, али и за Хиландар. Вишњићева верзија садржи дужи списак манастира. Обе песме сведоче о томе да су српски усмени певачи познавали

поједине текстове српске средњовековне писане књижевности. Још је Иларион Руварац писао о томе да је тема за обе варијанте песме преузета из Савиног *Жићија Свѣтої Симеона* (Руварац 1934: 524–529). У овом случају можемо говорити о утицају библијских текстова о подизању храмова на српску средњовековну писану књижевност, која је посредно библијске мотиве пренела у усмено стваралаштво. У песми „Опет Свети Саво“, на прекорно питање: „Где се деде немањћко благо?“ које поставља господа хришћанска, Свети Сава одговара набрајајући задужбине Стефана Немање, које је оставио српском народу. Стефан Немања је „док је души мјесто уватио“, сем цркава и манастира, градио мостове, путеве и помагао сиротињу.

„Не лудујте, господа ришћанска!
 Није бабо расковао благо
 На наџаке ни на буздоване,
 Ни добријем коњма на ратове,
 Већ је бабо похарчио благо
 Све градећи многе задужбине

 Остало је благо похарчио
 Зидајући по калу калдрме
 И градећи по водам' ћуприје
 Дијелећи кљасту и слијепу,
 Док је души мјесто уватио“¹

Милосрђе Стефана Немање није се односило само на грађење цркава, већ и на бригу о потребитом народу. У *Библији* се милосрђе, као морална обавеза, помиње на многим местима: „Овако говори Господ над војскама: судите право и будите милостиви и жалостиви један другом“ (Зах 7, 9). Милосрђе је *наређено*: „Ти дакле обрати се к Богу својему, чувај милост и правду, и уздај се вазда у Бога својега“ (Ос 12, 7). Бити милосрдан, заправо значи угледати се на Господа: „Није ли требало да се и ти смилујеш на свог другара, као и ја на те што се смиловах“ (Мт 18, 33). *Библија* нас учи да је милосрђе милије Богу од жртвоприношења: „Кад бисте пак знали шта је то: милости хоћу а не прилога, никад не бисте осућивали правијех“ (Мт 12, 7). Дакле, библијски текстови указују на значај чињења милосрдних дела на *овом* свету.

„У хришћанској религиозној доктрини почињена дела на овом свету имају адекватну перцепцију с ону страну кратковеког човековог трајања. Зато су подигнуте задужбине на овом свету једини могући увир у другу, непропаљиву реалност. Зато су средњовековни манастири у српској усменој традицији света места са реалним топономастичким и географским одредницама хришћанских богомоља, али и 'вечне куће на ономе св'јету'; зато се њиховим оснивачима 'поје летурђија и овога и онога св'јета“ (Сувајћих 2005: 134).

Бесмртност људске душе је, поред вере у Бога, основна догма православне вере. „Бог и душа, као основне религиозне догме, истовремено су и двије највеће

1 СНП II: бр. 24.

вриједности у колективној религиозној свијести“ (Алексић 2016: 131). О бесмртности људске душе говори народни певач у песми „Свети Саво“:

„Проста душа твојих родитеља!
Проста душа, а честито тијело!“²

У својим поукама о духовном животу и врлинама осећајног дела душе, Свети Нектарије Егински *ѿпросїоїѿу душе* тумачи као чистоту, која подразумева незлобивост и неокаљаност душе (2000), која је као таква блиска Богу. Бесмртност људске душе потврђена је на многим местима у *Библији*. У *Свѣѿом Јеванђељу ѿо Маїїеју* недвосмислено су записане мисли о бесмртности људске душе: „И не бојте се онијех који убијају тијело а душе не могу убити; него се бојте онога који може и душу и тијело погубити у паклу“ (Мт 10, 28), као и „Ја сам Бог Аврамов, и Бог Исаков, и Бог Јаковљев! Није Бог Бог мртвијех, него живијех“ (Мт 22, 32). О бесмртности људске душе експлицитно се говори у *Свѣѿом Јеванђељу ѿо Луки*: „А који се удостоје добити онај свијет и васкрсеније из мртвих нити ће се женити ни удавати; / Јер више не могу умријети; јер су као анђели; и синови су Божији кад су синови васкрсенија“ (Лк 20, 35–36).

Обе варијанте песме о Светом Сави потврђују однос који су имали Свети Сава и његов отац. Сем историјске потврде о изградњи манастира, мостова и путева, ове песме потврђују и постојање *сабора*. „Одобравање сабора, којим се завршавају све варијанте ове песме, прихватање образложења (‘У глас викну господа ришћанска’) истовремено је и благослов целокупној лози Немањића“ (Милошевић-Ђорђевић 2011: 24).

Песма која непосредно говори о Симеону Немањи је „Смрт краља Симеуна“. Песма је пронађена у Вуковој заоставштини и говори о Немањином предсмртном завету. Предосећајући сопствену смрт, Немања од верних слуга Раваила и Миаила, тражи да чувају његово тело од крађе, јер он „види“ да ће његово тело *мироїѿочїїи*. Овај податак говори да трговина моштима у средњем веку није била непозната народним певачима. Смрт Божијих угодника испуњена је смирењем: „А ти ћеш отићи к оцима својим у миру, и бићеш погребен у доброј старости (1 Мој 15, 15). У песмама су описани и народни обичаји пред сахрану.

„Л’јепо мене свеца окупајте,
Окупајте, па ме преобуц’те,
Па ме тур’те, моје вјерне слуге,
На тисова тур’те ме носила,
На чело ми златан крст метните,
Код главе ми припалите свјећу,
Капе скин’те, те ме цјеливајте,
Гологлави па ме понесите,
Понесите Светој Гори цркви“³

Часни крст као симбол хришћанства појављује се у многим народним епским песмама. *Крстї* је један од првих хришћанских симбола, који представља страдање и смрт распињањем на крсту Исуса Христа. „Тада Исус рече ученицима својим:

2 СНП II: бр. 23.

3 СНПр II: бр. 13.

ако ко хоће за мношћи, нека се одрече себе, и узме крст свој и иде за мношћем“ (Мт 16, 24). У свести православног хришћанина, крст је неодвојив од васкрсења.

Пројава хришћанског чуда истицања мира, које сведочи Симеонову светост приписује се Богу, па се њему и благодари на дару: „Хвала Богу на његовом дару“.

„Кад су били кроз земљу шокачку,
Из костију мирис ударио“⁴

Мотив мироточења налази се у *Библији*: „И кад он бијаше у Витанији у кући Симона губавога и сјеђаше за трпезом, дође жена са судом од алавастра, пуним правога скупоцјенога народовог мириса, и разбивши суд изли му на главу“ (Мк 14, 4). Светост Симеонову сведочи и чудесно отварање врата на цркви.

„Кад су били на помолац цркви,
Врата им се отворише сама,
А св`јеће се саме запалише,
Крстови се сами преклонише,
Јеванђеље само се прочита,
Из икона сузе покапаше“⁵

Врата у овом контексту, симболизују улазак у *Царство небеско*, у коме почивају праведни. Христос, у *Свештом Јеванђељу њо Јовану* каже: „Ја сам врата; ко уђе кроза ме спашће се, и ући ће и изаћи ће, и пашу ће наћи“ (10, 9). Само помињање *Јеванђеља* представља очигледан утицај библијских текстова на народно стваралаштво.

Народне епске песме о Светом Сави обилују библијским мотивима, као и мотивима из српске писане књижевности. Песме о чудима Светог Саве нису привлачиле посебну пажњу научника, највероватније због тога што њихово исходиште из писане књижевности није било потребно доказивати (Милошевић-Ђорђевић 2011: 62). У епским песмама су коришћени подаци из хагиографија, прилагођени потребама епског амбијента. Песма о чудима Светог Саве, „Свети Саво и Хасан Паша“ спада у најбоље примере прожимања усмене и писане књижевности. У песми је коришћен библијски мотив пророчког сна цара Навуходносора из Књиге пророка Данила.

„Већ сам, оче, чудан сан уснио,
Чудан санак, а у чудан данак.
У суботу у очи неђеље:
Ја ће паде горњи канат цркве,
Земљи паде, и потр иконе;
Па се санку осјетит' не могу,
Бог ће дати, да ће добро бити;
С тога цвилим, није се не тјешим“⁶

То што се „пророчки“ сан из песме не остварује, није у контрадикторности са оствареним библијским сном. То је доказ да је у српском народу присутна свест о свемоћи Божијој која делује преко његових угодника. Када Хасан паша нареди

4 Исто

5 Исто

6 СНП III: бр. 14.

да се посеку мошти Светог Саве, Бог светитељским моштима даје натприродне моћи. Тако Свети Сава, као и јунаци хагиографија, добија награду за своју врлину.

„Тад’ Дилавер на ноге скочио,
Пак пашину сабљу повадио,
И засука свилене рукаве,
Ману сабљом и десницом руком,
Да сијече светитеља Саву;
Сватко виђе, што светац уради:
Дилаверу увати се рука,
До руке се сабља растопила,
Студен вјетар од истока дуну,
Модар пламен светитељу Сави,
Модар пламен из уста му плану,
И попали по војсци чадоре“⁷

Епски народни певач Хасан паши оставља прилику за покајање, иако је исламске вероисповести, јер *Библија* сведочи о томе да „Дух дише где хоће, и глас Његов чујеш, али не знаш откуда долази и куда иде: тако је сваки који је рођен од Духа“ (Јн 3, 8). Од тренутка када је Свети Сава постао епски јунак, почело се подразумевати пројављивање чуда као доказа његове светости. Нада Милошевић-Ђорђевић сматра да светац, као Божји изасланик и пуномоћник, „извршава чуда у функцији потврђивања праведности хришћанске идеје“ (Милошевић-Ђорђевић 2011: 68), чиме се постиже најубедљивија визуелизација његове делотворности и моћи (Исто). Песма „Цар Сулејман и Саво патријар“ говори о томе како цар Сулејман жели да потурчи сву српску земљу, на шта му везир Ђуприлић одговара да је то могуће само ако се потурчи и патријарх Сава. Цар Сулејман на те речи везира, шаље писмо патријарху Сави у Јерусалим.

„Старче Саво, влашки патријару!
Ходи дођи у Стамбола града,
Те с’ потурчи у Стамболу моме,
Чинићу те мухурли везиром,
Да сву земљу редом потурчимо,
Да немамо међу собом кавге“.⁸

Иако неочекивано, патријарх Сава не одбија одмах понуду, већ је „прихвата“ у форми нагодбе:

„Господару, царе Сулемане!
Ходи, дођи ка Јерусалиму,
Те ти клањај за неђељу дана,
(Кад) Да ти падне ватра из небеса,
И потече вода из камена;
Тад’ ћу ти се, царе потурчити,
И сву ћу ти земљу потурчити“⁹

7 Исто

8 СНП III: бр. 11.

9 Исто

Тренутак када читалац препозна будући догађај, Нада Милошевић Ђорђевић назива радошћу препознавања. (2011: 76) Мотив чуда о води из камена преузет је из *Сйарої завейа*, у *Друїој књици Мојсијевој*: „А ја ћу стајати пред тобом ондје на стијени на Хориву; а ти удари у стијену, и потећи ће из ње вода да пије народ. И учини Мојсије тако пред старјешинама Израилским“ (17, 6), затим у *Чейврїшој књици Мојсијевој*: „И диже Мојсије руку своју и удари у стијену штапом својим два пута, и изиде вода многа, те се напоји народ и стока њихова“ (20, 11), као и у *Псалмима Давидовим*: „Разби камен и потекоше воде, потекоше у безводним (местима) реке“ (105, 41). Долазак огња са неба у *Библији* се помиње у *Сйаром завейу*, у *Друїој књици Мојсијевој*: „И Мојсије пружи штап свој к небу, и Господ пусти громове и град, да огањ скакаше на земљу. И тако Господ учини, те паде град на земљу Мисирску“ (9, 23), у *Првој књици о царевима*: „Тада паде огањ Господњи и спали жртву паљеницу и дрва и камен и прах, и воду у опкопу попи.“ (18, 38), као и *Псалмима Давидовим*: „Место дажда посла на њих град, живи огањ на земљу њихову“ (105, 32). Сем библијских мотива, врло је вероватно да је народни епски певач, баштинећи у песми сећање на боравак Светог Саве у Јерусалиму, имао и сазнање о Благодатном огњу, који сваке године на Велику суботу у Јерусалиму силази са неба на земљу.

Најексплицитнији исказ о бесмртности душе у српској народној епској поезији, казује мајка Краљевића Марка, Јевросима, поручујући сину Марку да је боље изгубити главу него душу. У песми „Урош и Мрљавчевићи“ која говори о отимању властеле око власти, после смрти цара Душана, Краљевић Марко је праведно пресудио да престо припадне Нејаком Урошу. Свесна тежине одговорности која се нашла на њеном сину, мајка Јевросима му се обраћа речима које су у складу са основним принципима новозаветне јеванђељске етике.

„Боље ти је изгубити главу,
/ Него своју огрјешити душу“.

„У Вуковим пјесмама најстаријих времена налазимо мноштво тема и мотива који су интерпретирани под несумњивим утицајем библијских текстова. У оквиру ширих тематских цјелина (љубав према Богу и ближњем, тежња правди и сл.), јавља се цио сплет изукрштаних тема, подтема и мотива као што су: добровољно жртвовање, тражење Бога, милосрђе, праштање грехова и сл. Другим ријечима главне тематске цјелине ове поезије, *љубав* и *й правда*, уједно су и основне библијске тематске категорије. Њихова интерполација у структуру српске епске пјесме оживљавана је на биполарном луку: односом према врховном бићу – Богу на једној, и према бесмртности душе, на другој страни. У складу са својим религиозним стремљењем, духом православља, српски народ је претакао у десетерац вјечне библијске истине. Однос српског народа према Богу је тако и интониран, дакле хришћански. Јер то је хришћански Бог, а не старозавјетни Јехова – осветник пред којим се стрепи и који кажњава. То је, прије и изнад свега, бескрајна, апсолутна љубав. Најчешћи атрибути које Бог у овим пјесмама носи су: *мио*, *велики*, *исйиний*, *милосйив*, *вјечни*, *йресвейи* и сл (Алексић 2016: 40).

Љубав и правда, два библијска начела, отеловљена су у Краљевићу Марку, најпознатијем јунаку српске епске поезије. У песми „Урош и Мрљавчевићи“, мајка Јевросима заклиње Марка млекоом којим га је задојила да суди „по правди Бога истинога“.

„Марко сине једини у мајке!
 Не била ти моја рана клета
 Немој, сине, говорити криво
 Ни по бабу, ни по стричевима,
 Већ по правди Бога истинога;
 Немој, сине, изгубити душе;
 Боље ти је изгубити главу,
 Него своју огрјешити душу“¹⁰

Ове речи мајке Јевросиме укорене су у јеванђељској поруци: „Иштите нај-
 прије царства Божијега, и правде његове, и ово ће вам се све додати“ (Мт 6, 33).
 Стихови у којима мајка Јевросима саветује сину Марку да се не обазире на родбин-
 ске везе и да не одступа од праведног пута, представљају најизразитије стихове са
 мотивом правде у народној епској поезији.

У песми се говори и о *Светјој ѿајни евхаристије*. Када „огњени чауши“ које су
 послали Мрљавчевићи и цар Урош, насилним уласком у цркву ремете ток богослу-
 жења, протојереј Недељко их истерује и подсећа на значај светих тајни.

„Али прота дома не бијаше,
 Но у цркви бјеше на јутрењи,
 На јутрењи и на летурђији.
 Кол’ко с’ силни огњени чауши,
 Колико су силни од силнијех,
 Те не кћеше коње одјахати,
 Но у цркву коње нагонише.
 Одбијте се силни од силнијех,
 Док у цркви закон савршимо“¹¹

Народни певач је одлично знао значај и улогу *Светје ѿајне ѿричешћа* у животу
 православних хришћана. Пред овом Светом тајном, сви су једнаки, цареви и просјаци.
 Чауши су убеђени да протојереј Недељко зна која је царева жеља о наследнику цар-
 ства, пошто се цар Душан код њега исповедао, међутим, он их подсећа на суштину ове
 свете тајне.

„Ђецо моја, четири чауша,
 ја сам св’јетла цара причестио,
 причестио и исповједио,
 ал’ га нисам питао за царство,
 већ за грије’ што је сагр’јешо“¹²

У народним епским песмама живо су присутни сви чиновни црквене хијерархи-
 је: патријарси, владике, свештеници и ђакони. У појединим песмама они су погази-
 ли завете дате на рукоположењу или монашењу, као у песми „Душан хоће сестру да
 узме“, а у појединим су оличење добротe, племенитости и храбрости, као што је то
 случај у овој песми.

10 СНП II, бр. 34.

11 Исто

12 Исто

У песми „Урош и Мрљавчевићи“ присутан је и мотив отварања врата пред праведником, којима се потврђује Божије свеприсутство на земљи. Могуће исходиште овог мотива је у *Друјој књизи Мојсијевој*, у причи о отварању Црвеног мора пред Израиљцима (14, 21–31; 15, 1–21). Има и других тумачења: „Вјероватније је, међутим, да народни пјесник указује на сотиоролошки проблем, односно проблем човјековог вјечног спасења које се, по хришћанском учењу (изложеном на више мјеста у *Новом завјету*), може остварити једино у Цркви, као небоземној Богочовјечанској установи, тј. тијелу Христовом коме је Христос глава“ (Алексић, 2016: 62). Врата, дакле, представљају самог Христа, односно улазак у *Царство небеско праведних*. Христос у *Светом Јеванђељу њо Јовану* каже: „Ја сам врата; ко уђе кроза ме спашће се, и ући ће и изаћи ће, и пашу ће наћи“ (Јн 10, 9).

„Бјеж' у цркву Краљевићу Марко!
 Видиш ће ћеш данас погинути,
 Погинути од свог родитеља,
 А за правду Бога истинога!
 Црквена се отворише врата,
 Марко бјежи у бијелу цркву,
 За њиме се врата затворила“¹³

Народни епски певач је несумњиво имао сазнање и свест о сили Духа Светога која је невидљиво присутна у цркви, коју је Господ утврдио на земљи ради спасења људи. Монотеизам, као једна од основних одлика хришћанства, изражен је у песми у тренутку када краљ Вукашин мисли да је убио сина, залелече „до Бога“.

„Леле мене до Бога једнога!
 Ђе погубих свога сина Марка“¹⁴

У песми „Урош и Мрљавчевићи“ присутно је и коришћење Божијег имена у служби проклињања: „Видите ли, Бог вас не видио“, што је у директној супротности са трећом Божијом заповешћу: „Не узимај узалуд имена Господа Бога Својега“ (2 Мој 20, 7).

Мотив родоскврнућа често се појављује у песмама преткосовског циклуса. Тема родоскврнућа између брата и сестре основни је мотив у песми „Душан хоће сестру да узме“. У жељи да сачува породично благо, Душан, српски цар, планира да се ожени сестром Роксандом. У контексту патријархалног морала Роксанда не противречи брату, али пред њега поставља низ тешко савладивих препрека, чиме је епски народни певач у песму унео и елементе бајке. Када Душан ипак савлада тешко савладиве препреке, Роксанда се нада да ће црквени великодостојници уразумити Душана и спречити га у науму да сагрешити. Црквени великодостојници се зарад мита оглушују о хришћанске моралне норме, те благосиљају брак између брата и сестре. Једини који осуђује грех родоскврнућа су ђакон Јован и „његове ђеце триста луде“. Роксанда успева да спаси и брата и себе од сагрешења уз помоћ више силе. Када цар нареди да се спале и црквени великодостојници који су благословили

13 Исто

14 Исто

његов наум, као и ђакон Јован који га је осудио, на месту где је ђакон са децом изгорео, на волшебан начин се саградила црква, док се земља провалила на месту на коме су изгорели подмићени црквени великодостојници.

Ватра, вода, земља или дрво о које се осуђеник обеси, може да докаже невиност или кривицу (Милошевић-Ђорђевић 1971: 257). У стиховима песме народни певач користио је хагиографски манир, када је у питању начин на који доказује невиност, односно кривицу.

„Завршна слика стравичних последица Роксантиног проклињања грешника сажима апокалиптичку визију, као илустрацију тежине гријеха. Као што смо видјели, у пјесми се препознаје: Божије кажњавање, испаштање грехова, реализација клетве, дјеловање више силе, тешки морални преступи, злоупотреба светиње и сл. Све то указује на хагиографско, а, посредно и на библијско исходиште њеног тематско-мотивског свијета“ (Алексић 2016: 72).

Почетни стих песме: „Боже мили, чуда великога“ сведочи о неуобичајеном нарушавању уобичајеног Божијег и поретка и патријархалног морала. У *Библији* се о овом греху говори у *Друјој књизи Самуиловој* када је син Давидов Амнон на превару савладао сестру Тамару: „осрамио је и облежа је“ (2 Сам 13, 14). Поуку песме, народни певач уобличава у речима ђакона Јована и „његове ђеце триста луде“. Поука изречена у облику клетве, значи да ће остати проклетство на свакоме ко се дрзне да наруши хришћанске моралне кодексе.

„А да бог да и Богородица,
Ак' узела мила брата свога,
Божја од вас не остало трага,
До ван змије и камена станца!“¹⁵

У песми „Женидба Душанова“, лик Милоша Војиновића одише монашким смирењем. Чобанин Милош, сестрић цара Душана, за кога овај ни не зна, због љубави према ближњем спреман је да жртвује и свој живот. Иако својим врлинама надмашује остале сватове, Милош скромно прикрива своје вештине, прерушен у „црног Бугарина“. Милошева христоликост, која се огледа у у ненаметљивом понашању и суптилној бризи и борби за ујака, најбоље се осликава речима из *Јеванђеља*: „Научите се од мене; јер сам ја кротак и смијеран у срцу и наћи ћете покој душама својијем“ (Мт 11, 29).

Иако Душанови сестрићи нису позвани у ујакове сватове, то нимало не умањује њихову љубав и жељу да му се „нађу у невољи“. У разговору међу браћом народни певач истиче да они не очекују никакву захвалност, њихов мотив је љубав према ближњем.

„Хоћеш, брате, незван за ујаком
У сватове поћи назорице?
Ако њему буде до невоље,
Да се њему у невољи нађеш;
Ако ли му не буде невоље,
Можеш доћи, да се не казујеш“¹⁶

15 СНП II, бр. 27.

16 СНП II, бр. 29.

У одсудним тренуцима, Милош својим јунаштвом ујаку спасава живот и омогућава му женидбу. Када схвати ко је „црни Бугарин“, цар Душан се каје, и његово обраћање сестрићу може се тумачити као исповест.

„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила,
И ујаку који те имаде!
За што ми се од прије не кажеш?
Него сам те путем намучио
И конаком, и глади и жеђу“¹⁷

Покајање је типичан библијски мотив, а по јеванђељским речима Светог Јована Крститеља: „Покајте се, јер се приближи царство небеско“ (Мк 3, 2).

Као и у песми *Урош и Мрљавчевићи*, и у *Женидби Душановој* присутно је огрешење о Божију заповест: „Не узимај узалуд имена Господа Бога Својега“ (2 Мој 20, 7), када се Божије име користи у служби проклињања: „Бог убио онога терзију / Који ти је толику срезао!“¹⁸

ЗАКЉУЧАК

Библија је утицала на уметност и духовност читаве Европе, као и на конституисање општеважећих друштвених кодекса. Као и европска, и српска култура је потпуно усклађена са православним хришћанским нормама. Без познавања *Библије* немогуће је разумети и тумачити српску културну баштину. Целокупно морално понашање српског народа било је усклађено са православним хришћанством. С једне стране, формирало се у сагласју са захтевима друштва које се прилагођавало датим околностима, а с друге стране је проистицало из Божијих заповести. Иако је у његовом стварању учествовао цео народ, посебну улогу су одиграли епископи, свештеници и монаси. Примена хришћанских моралних норми била је начин регулисања људског понашања, као и усмеравања људи ка заједничким, националним циљевима. Дух православља осећао се непосредно у животу заједнице и појединаца, као и у народној епској књижевности.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2016: Алексић Будимир, *Библија и српска епика*, Институт за српску културу, Никшић, 2016. Благојевић 1989: Благојевић Милош, *Србија у доба Немањића*, ТРЗ Вајат и ИРО Београд, Београд 1989.
- Милошевић-Ђорђевић 1971: Милошевић-Ђорђевић Нада, *Заједничка ѿемајско-сижејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и ѿрозне ѿрадиције*, Филолошки факултет београдског универзитета, Београд, 1971.
- Милошевић-Ђорђевић 2011: Милошевић-Ђорђевић Нада, *Радоси ѿрејознавања*, Матица српска, Нови Сад, 2011.
- Руварац 1934: Руварац Иларион, *Цар-Немање блато*, Приложак испитивању српских народних песама, у: Зборник Илариона Руварца, прир. Н. Радојчић, посебна издања Српске краљевске академије, Друштвени и историјски списи, књига 44, стр. 524–529, Београд, 1934.

17 Исто

18 Исто

- Егински 2000: Свети Нектарије Егински, *Земаљски анђео, небески човек*, Библиотека *Образ свештачки*, Чигоја штампа, Београд, 2000. <https://svetosavlje.org/pouke-3/> [14. 07. 2023.]
- Светио писмо старога и новога завјеша – Библија, Британско и инострано библијско друштво, Београд 1987.
- СНП II: Стефановић Караџић, Вук. *Српске народне њесме. Скупио их и насвијетј издао Вук Стефановић Караџић. Књига друга у којој су њесме јуначке најстарије*, у Бечу, у штампарији јерменскога манастира, 1845. Прир. Радмила Пешић. Сабрана дела Вука Караџића. Књ. 5. Београд: Просвета, 1988.
- СНП III: Стефановић Караџић, Вук. *Српске народне њесме из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића*, II, за штампу приредили Ж. Младеновић и В. Неђић, Београд, 1974.
- СНП III: Стефановић Караџић, Вук. *Српске народне њесме, скупио их и насвијетј издао Вук Стефановић Караџић. Књига трећа у којој су њесме јуначке средњијех времена*. у Бечу, у штампарији јерменскога манастира, 1846. Прир. Радован Самарџић. Сабрана дела Вука Караџића. Књ. 6. Београд: Просвета, 1988.
- Сувајџић 2019: Сувајџић Бошко, *Још једном о свейородној династији (џеске њесме о Немањићима)*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, 2019. - Књ. 14, стр. 87– 101.
- Сувајџић 2005: Сувајџић Бошко, *Јунаци и маске*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2005.
- Сувајџић 1997: Сувајџић Бошко, *Библија и мошиви наше џеске народне њезије*, у Свето писмо и српска књижевност, Научни састанак слависта у Вукове дане, 26/ 1, стр. 173–184, Београд, 1997.

Dragana R. RAJOVIĆ

BIBLICAL MOTIFS IN EPIC POEMS ABOUT THE DINASTY NEMANJIĆ

SUMMARY

The topic of this paper is biblical motifs in epic poems about Nemanjic dynasty. The holy dynasty of Nemanjic, during which Serbia experienced a cultural, economic, territorial and social flourishing, left an indelible mark in the Serbian collective memory. Folk epic poems about the Nemanjić dynasty bear witness to the beauty, strength, and grandeur of Serbian medieval rulers, while not disregarding their flaws and weaknesses. Among these poems, special emphasis is placed on those that preserve the memory of the impressive endowments and righteous deeds of the Nemanjić. Folk epic poems interwoven with biblical motifs have shaped the popular perspective on the world. Through them, ethical categories such as good and evil, justice and injustice, conscience, shame, guilt, and yearning for freedom are understood. Many generations have become acquainted with the Bible through folk epic poems. The influence of the Bible on folk epic literature is so strong that it is impossible to understand and interpret this type of Serbian cultural heritage without knowing biblical motifs and symbols. The presence of biblical motifs in folk epic poems related to the Nemanjić dynasty signifies the intertwining of spiritual heritage and cultural expression. The convergence of biblical themes and the epic narrative tradition is a testament to the lasting resonance of these literary works in the hearts and minds of the Serbian people.

Key words: Bible, Orthodoxy, biblical motifs, Nemanjici, Folk epic poetry.